

TÜRK BOYLARININ FOLKLORUYLA İLGİLİ TÜRKİYE'DE YAPILAN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE

Türklerin yaşadıkları yurtların, tarihî devirler içinde siyasî ve sosyal sebeplerle birbirinden uzak düşmeleri, komşu devletler ve topluluklar ile yaptıkları temaslar ve dinî kabulleri, özü ve kökü bir olmakla beraber, zamanla kültürel birliğin farklılaşmasına ve kısmen de olsa değişmesine sebep olmuştur. XI. yüzyıldan itibaren Ortadoğu'daki Azerbaycan ve Anadolu'da, daha sonra da Balkanlar'da yerleşen Türk boyları, ana yurtlarındaki soydaşları ile birçok alanda iletişimlerini devam ettirme arzusunda olmuşlardır. Mesela, Fâtih Sultan Mehmed döneminde eski Uygur harfleri ata yazısı olarak kullanılmış; Türkistan'da gelişen edebî dil ile XV. yüzyıla kadar Anadolu'daki Türk şâirleri zaman zaman şiir denemelerinde bulunmuşlar; Karacaoğlan'ın şiirleri XVIII. yüzyılda Mahdum Kulu'ya, Marufi'ye nazire yazdıracak derecede ilham kaynağı olmuştur. Karacaoğlan'ın, Rum elinde:

"İndim seyran ettim Firengistan'ı

İlleri var bizim ile benzemez

derken; Oğuz neslinden Marufî,

"Yolım düştü Kızılbaşın(2) iline

İlleriñ bar bizin ile meñzemez" şeklinde Türkmenistan sahasından ona karşılık vermiştir.³

Yüzyıllar boyunca, göçler, savaşlar, tâcirler, âlimler ve seyyahlar Anadolu Türkleriyle, Türkistan başta olmak üzere, diğer Türk yurtlarında yaşayan ediplerin, sanatkârların birbirleriyle haberleşmelerine imkân hazırlamıştır. Türkistan Türklerince "Kızılbaş" kelimesini, savaştıkları Kalmuk, Solan, Rus ve Fars gibi komşu kavimler için kullanılmıştır. (Bkz. Erşidinov, Batur, "Traditsion Syucetki Kurulgan Uygur Helk Destanliri Hekkide", Uygur Edebiyetinde Traditsiyon ve Novstorluk Meselesigâ Dair. Almuta 1971, s. 159-160). Yine, Tanzimat döneminde Türkistan'dan gelen Cemaleddin Afganî ve Şeyh Süleyman Efendi gibi şahsiyetler Türkistan Türkleri'nin kültürleri ve hususen folklorları ile ilgili muhtelif bilgilere, genel mâhiyetteki sözlük ve hâturat türünden eserler içinde yer vererek, kültürel köprünün kurulmasına yardımcı olmuşlardır. Sultan Abdülaziz döneminde Kaşgar'a gönderilen subaylar, İstanbul'da, Kırım'da, Kazan'da ve Taşkent'te yayınlanan gazeteler, kitaplar; Kazan, Kırım ve Azerbaycan'dan İstanbul'a gelen ve bilahare yurtlarına dönen genç aydınlar, öğrenciler o günün imkânları içinde Türk boylarının birbirini tanmasına bir çok yolla hizmette bulunmuşlardır.⁴

Rusya'da 1905 yılında Duma adlı meclisin açılması ve Çarlık rejiminin nüfuzunun kırılması ile, kısa süre için bile olsa bu ülkenin boyunduruğunda yaşayan Türk boyları millî kültürlerini daha serbest araştırmaya ve ifade etmeye başladılar. 1917 ihtilalinden sonra ise, bu durum pek uzun sürmedi.

Doç. Dr. İsa Özkan

Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili Bölümü Öğretim Üyesi

Çalışmalar sadece dış dünya ile değil, Türk boylarının kendi arasında bile kesildi. Hatta bir kısım aydınlar Türkiye ve hür dünyaya kaçmanın yolunu aradılar. Bunlardan Türkiye'ye gelmek zorunda kalan Ayaz İshakî, Reşid Rahmeti Arat, Abdülkadir İnan, Saadet Çağatay, Zeki Velidî Togan, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Sadri Maksudî gibi mütefekkir ve âlimler Türk boylarının dili, tarihi, edebiyatı ve folkloru üzerinde kıymetli çalışmalar yapmışlar ve ülkemizde ilim hayatına pek çok bakımdan katkıda bulunmuşlardır .

Bütün bu gelişmelere paralel olarak 1991 yılındaki siyasî gelişmelerin de tesiriyle Türk cumhuriyet ve topluluklarına Türkiye'de büyük bir alaka doğmuştur. Her alanda uzun seneler boyunca, siyasî, iktisadî ve coğrafi sebeplerle birbirinden ayrı kalan Türklerin bugün tanışıp, bilişmeleri hatta bütünleşmeleri tabii karşılanmalıdır. Dolayısıyla Türkiye'de Türk boylarının edebiyat, folklor ve kısacası kültürleri hakkındaki çalışma ve yayınların sayısında da belirgin bir artış görülmeye başlanmıştır . Bu sevindirici bir durumdur. Bu tür yayınları, popüler yayınlar ve ilmi yayınlar olmak üzere iki grupta değerlendirebiliriz. Popüler yayınlarda fayda prensibinden hareketle folklorik tanıtım ve kültürel yakınlaşma gibi amaçlar ön plana çıkarılmaktadır . Akademik yayınlarda ise, Türk kültürünün muhtelif problemlerinin birer tez haline getirilerek irdelenmesi, işlenip sonuca kavuşturulma gayesi güdülmelidir. Pek çok folklorcunun yöneldiği bu alanda metod. ilgili Türk şivesine hâkimiyet, ilmi disiplin ve hepsinden önemlisi Türk boylarına mensup bilginlerin ilmi hukukuna saygı gösterme gibi hususlarda kusurlarımız olduğu kanaatindeyim. Ayrıca, Türk boylarının folklorlarıyla ilgili malzeme yayını, makale ve kitap aktarma, herhangi bir konuda ilmi makale ve kitap yazıp yayınlama konularında bilerek veya bilmeyerek pek çok yanlışlıkların yapıldığı da bir gerçektir . Burada bu tür aksaklıklara işaret etmek ve bazı teklifler sunmak istiyorum.

Esasen kolay bir alan olarak görülen Azerî Türkçesinden yapılan aktarmalarda bile pek çok hata yapılmaktadır. Buradaki tespitlerimiz şahıslara yönelik değildir. Bu yüzden eser ve kişi adı belirtmeden bazı örnekler vermek istiyorum. Mesela, bir kitapta "tizden okumak" mânâsına Azerî Türkçesindeki "zilden okumak" sözü anlaşılmamış, "türkûleri zilden okumak lazımdır" denilmiştir. Yine "ziyalı bir kişidi" sözü, Türkiye Türkçesine "Aydın bir insan yerine" Osmanlı Türkçesindeki, Farsçadan geçen "ziya" sözünün "ışık" karşılığı düşünülerek "Işıklı bir adam" şeklinde aktarılmıştır . Şimdiye kadar Türk boyları hakkındaki pek çok araştırmada Azerî Türkçesi de dahil olmak üzere Türkiye Türkçesi'nde "tuğla" manasına gelen "kerpiç" sözünün sözlüklere bakmak zahmetine katlanılmadan "kerpiç" şeklinde alındığına

tanık oldum. Bir şiirde "Dincelmerem gısasımı senden alınca" şeklinde geçen mısradaki "huzur bulmak anlamındaki "dincelmek" sözü "dinlemek" şeklinde kaydedilmiştir. Azerî Türkçesinin dışındaki uzak şivelerden yapılan aktarmalarda durum daha da vahim hâle gelmektedir. Telaffuzu aynı olan bazı kelimelerin anlamca da bir olduğu sanılıp fahiş yanlışlar yapılmaktadır . Kuzey ve Doğu Türk Şive ve Lehçelerindeki "büyük" anlamındaki "zor/zur" kelimesi, Türkiye Türkçesindeki "güç, müşkül" anlamındaki zor kelimesiyle; yine "örtmek" anlamındaki "yap-/yab-" kelimesi Türkiye Türkçesindeki "yapmak" kelimesiyle; "bırakmak, bir kenara atmak, kesmek, koparmak" anlamındaki "taşla" kelimesi Türkiye Türkçesi'ndeki "taşlamak" kelimesiyle sesdeş kelimeler olmalarından dolayı anlamca da aynı kabul edilip aktarmalarda ve atıflarda yanlışlıklar yapılmaktadır . Ayrıca metin üzerinde çalışanlar, anlamını bilmedikleri kelimelerin çoğunlukla Türkiye Türkçesi'ndeki fonetik olarak çağrışım yaptırdığı en yakın kelimenin anlamını karşılık vermektedirler. Tabiatıyla aktarılan metinde bir hatanın olup olmadığı konusunda titizlik gösterilmeyip olduğu gibi yayınlanmaktadır Türkmençe bir metinde, "Şahın görmegey bir kızı bardı" şeklinde yer alan cümledeki, "görmegey" sözü "görmeyen" şeklinde düşünülerek cümle "Şahın kör bir kızı vardı" diye aktarılmıştır. Oysa "görmegey" Türkmen Türkçesinde "güzelliği dillere destan, çok güzel" anlamında bir sıfattır. Yani bu cümle "Şahın güzelliği dillere destan kızı vardı şeklinde olmalıydı." Pek çok yayında gördüğümüz bu tür yanlışların sayısını artırmak mümkündür. Bu durum, aktarmalarda daha titiz olmamızı gerektirmektedir Herşeyden önce aktarılacak metin ile ilgili olarak şu esaslara dikkat edilmelidir.

1. Aktarma yapılacak şive ile Türkiye Türkçesinin gramerinin, yani şekil ve ses bilgisinin iyi bilinmesi;

2. Türkçenin geçirdiği tarihî maceranın kaynak metinlere dayanılarak iyi bilinmesi ve bu konuda aşinalıktan da öte bir birikimin, geniş bir genel kültürün olması;

3. Tereddüt edilen her kelime için ilgili şive ile komşu şivelerdekî izahlı sözlüklerle, deyimler (temsiller) ve terimler sözlüklerinden yararlanılması;

4. Aktarmalarda, Türkiye Türkçesiyle diğer Türk şivelerindeki telâffuzu aynı fakat anlamı farklı sözlere dikkat edilmesi;

5. Kelime kelime aktarma yerine cümlelerin mealinin aktarılması, kelime için anlamdan fedâkârlıkta bulunulmaması gerekmektedir.

Türk boylarının folklorlarıyla ilgili yapılan yayınlarda görülen başka bir problem ise, herhangi bir

kitabın veya makalenin özetlenip başına yalan yanlış bazı bilgiler konularak araştırmacılarca makale şeklinde yayınlanmasıdır. Üzülerek belirtelim ki, bilhassa folklor alanında hangi eser makale, hangisi tebliğ, hangisi tanıtımdır, bu, birbirine karışmış hâledir. Çalışma konusuyla ilgili mümkün olduğu ölçüde kaynaklara ulaşarak en küçük ayrıntıları bile fişleyip bunları bir bir değerlendirmek, öne sürülen tezlerle mesnet göstererek yeni fikirler üretmek, belli hükümlere varmak için, hiç bir çile çekmeden yapılan bu tür yanlışlarla dolu yayınların Türk folkloruna bir katkıda bulunmayacağı açıktır. Türk Cumhuriyetlerindeki meslektaşlarımızca, Türk folklorunun ve folklorcularının durumu hakkında yanlış anlaşılma ve yorumlara sebep olacak bu tür faaliyetlerden kaçınmamız gerekir. Ne yazık ki, birçok şeyde olduğu gibi, Türk boylarının folklorlarıyla ilgili yayınlarda da ilmî bakımdan seviye düşüklüğü ile karşı karşıyayız. Telif haklarına, ilmî ölçülere riayet etmeden yapılan çalışmalar, folklorumuza bir hizmet olamayacağı gibi, Türk folklorunun genel durumu hakkında da yanlış itibaların uyanmasına sebep olabilir. Bu eserlerin yarına kalmayacağı açıktır. Nitelikli eserler kalcıdır ve Türk folklorunun da buna ihtiyacı vardır.

Bir diğer konu da, Türk boylarının folkloruyla ilgili geniş çaplı bir tarama, derleme ve yayın çalışmasının başlatılmamış ve projelerin hazırlanıp hayata geçirilememiş olmasıdır. Folklor atlasları, motif katalogları, destanlardan başlayarak her bir anlatım türü için bir sayfasında Türkiye Türkçesi diğer sayfasında bir şive olmak üzere bütün şive ve lehçelerde "corpus" niteliğinde ciltlerle ifade edilecek sözlü edebiyatla ilgili çalışmalar; müşterek edebî şahsiyetlerle ilgili eserler, ortak folklor ders kitapları ve antolojilerinin hazırlanması, gönüllü meslek kuruluşları ve dernekler arasında işi birliği gibi konularda en

kısa zamanda çalışmalar başlatılmalıdır. Türk boylarının el sanatları ile ilgili müşterek albümler; etnoğrafik eşyalar ile ilgili yayınlar; sosyal hayata ait çeşitli pratik ve talbikatlar (adak, ad verme, büyü, sihir, tılsım, cadı, peri, dev, düğün, fal, kurşun dökme, nazar, halk eğlenceleri, bayram, halk hekimliği, halk baytarlığı, halk takvimi, hıdırellez, Nevruz, halk sanatları, yağmur duası, yağma geleneği) gibi pek çok konuda ciddi, ilmî seviyede çalışmalar yapıldığını söyleyemeyiz. Tek tek şahısların ilmî gayretine ve yeterliğine kalmış olan bu konularda; kısa, orta ve uzun vâdeli planların ve çalışma gruplarının oluşturulması, Türk boylarından konuyla ilgili bilim adamlarının da katılımıyla çalışmalara başlanması bugün için geç kalınmış olsa da, imkânsız değildir. Türk devlet ve topluluklarının geçmişte yaptıkları çalışmaların bile bugün müşterek bir envanterinin ve bibliyografyasının neşredilememiş olması, ilişkilerimizin pek arzu ettiğimiz şekilde gitmediğini göstermektedir. Ayrıca, folklor merkezleri arasında yayın değişimi ve mevcut yayınların karşılıklı olarak folklor ihtisas kütüphanelerine kazandırılması hususunda da daha epeyce yol almamız gerektiği anlaşılmaktadır. Bundan yüz otuz yıl kadar önce Radloff'un yaptığı çalışmaların kalite ve sayısına erişememiş olmamız da bugünün imkânlarına rağmen, bir talihsizlik olmuştur. Şimdiye kadar Türk Cumhuriyet ve Türk topluluklarının yaşadığı ülkelerle yapılan kültürel anlaşmalarda burada işaret ettiğimiz meseleler yer alıyorsa bir an önce harekete geçilmeli; yoksa, maddeler halinde yeni anlaşma metinlerine konulmalıdır. Türk dünyasındaki ilgili kurum ve kuruluşlar ile üniversitelerin bu konuda, mümkün olan en kısa sürede işbirliğine başlamaları, mevcudu tespit, gelecek nesillere aktarma ve kültürel birliğimiz bakımından büyük önem taşımaktadır.

DİPNOTLAR

- 1 Müjgan CUMBUR, **Karacaoğlan** 2bs., Ankara 1985, s. 325, 326.
2. Türkistan Türklerince "Kızılbaş" kelimesini, savaşçıları Kalmuk, Solan, Rus ve Fars gibi komşu kavimler için kullanılmıştır (Bkz. Batur ERŞİDİNOV, "**Traditsion Syucelki Kurulgan Uygur Helk Destanliri Hekkide**", **Uygur Edebiyetide Traditsiyon ve Novstorluk Meselestga Dair**, Almota 1971, s. 159-160.
- 3 İsa ÖZKAN. **Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoglan)**

Destâni, Ankara 1989, s. 52, 284.

3. Kırım'dan İsmail Gaspıralı, Cafer Seyidahmet Kırimer, Kazanlı Abbas, Azerbaycan'dan Mirza Fethali Ahundzade gibi muhtelif sebeplerle İstanbul'a gelen aydınların yanı sıra, Osmanlı sahasından Kazan ve Diğer Türk yurtlarına giden aydınlar da olmuştur (bkz. Fatma ÖZKAN, **Abdullah Tukay'ın Şiirleri**. Ankara 1994. s. 26).